

Prilozi za povijest hrvatske vojne psihologije 1991. – 2023.

Tomislav Filjak^{**1}, Ingrid Cippico^{**1}, Suzana Filjak¹,
Zvonimir Knezović^{**2}, Amalija Petrić¹, Ida Šintiћ Verem¹

¹ Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Trg kralja Petra Krešimira IV br. 1, 10 000 Zagreb, Hrvatska

² Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska

Sažetak: Hrvatska vojna psihologija utemeljena je u studenom 1991. osnivanjem Odjela za vojnu psihologiju u Upravi za informativno-psihološku djelatnost Ministarstva obrane, nakon čega su u svaku brigadu, veću postrojbu i zapovjedništvo, a zatim i ustanove, raspoređeni vojni psiholozi. Ovomu je prethodilo djelovanje psihologa u MUP-u te osnivanje Kriznog stožera HPD-a u kolovozu 1991., koji je usmjeravao uključivanje hrvatskih psihologa u obranu. Glavne djelatnosti od utemeljenja su:

- sustav praćenja psihičke bojne spremnosti
- psihologijska selekcija za prijam, izobrazbe i dužnosti te za novačenje do 2007., a zatim za dragovoljno vojno osposobljavanje
- psihološka potpora i prevencija
- vojnopsihologijska izobrazba u postrojbama i Hrvatskom vojnom učilištu.

Od poratnih djelatnosti ističe se potpora i sudjelovanje u međunarodnim operacijama od 1999. godine. Svaka je djelatnost praćena brojnim uputama, propisima i priručnicima, od kojih se ističu 14 publikacija iz 1991./92. te trotomni priručnik Vojne psihologije objavljen 2000.-2005., a 2007. preveden na mađarski i nagrađen "Psihologijskom nagradom Zoran Bujas". Izvan vojske, strukovno djelovanje usklađuju Razred za vojnu psihologiju HPK i Sekcija HPD-a. Izborni predmet iz vojne psihologije izvode tri studija psihologije, u Zagrebu od 1992/93. Na godišnjim konferencijama hrvatskih psihologa do 2023. izloženo je 371 priopćenje 154 autora, uz niz drugih radova na domaćim i međunarodnim skupovima. Od 1996. vojna psihologija ima zakonski status struke unutar HV, 2001. nagrađene "Psihologijskom nagradom Ramiro Bujas", a članica je Međunarodne udruge za vojno testiranje od 2004. godine. Sveukupno, od 1991. vojna je psihologija rasla s HV kao čvrsto ustrojena djelatnost, podupirala je ratne napore i pratila poratne mijene, čvrsto uvezana u hrvatsku i međunarodnu psihologiju, polazeći od prvog dana od načela o neraskidivoj povezanosti znanstveno-istraživačkog pristupa i primijenjenog vojnopsihologijskog rada, što je temelj za daljnje uspješno djelovanje.

Ključne riječi: vojna psihologija, Krizni stožer HPD-a, Domovinski rat, Hrvatska vojska (HV)

*Priopćenje na 30. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa u sklopu obilježavanja 70. godišnjice Hrvatskog psihološkog društva 8. studenoga 2023.

** U miru

UVOD

Tijekom Domovinskog rata velik je broj tadašnjih psihologa sudjelovao u obrani ili ju je podupirao te smo povodom obilježavanja 70. obljetnice HPD-a sa zadovoljstvom prihvatili poziv za pripremu ovog priopćenja, kao podsjetnika na psihološki doprinos obrani.

O ratnom i poratnom razvoju vojne psihologije pisano je više puta, uglavnom kratko i prigodno. Ovo priopćenje je nešto duže od prethodnih, a ima i opsežniju inačicu koja može biti podloga za širi prikaz povijesti ovog područja.

Nastanak hrvatske vojne psihologije vežemo uz Domovinski rat, jer su se vojnopsihološke djelatnosti u Hrvatskoj prije nezavisnosti odvijale gotovo sasvim izvan hrvatskih psiholoških krugova i u ustanovama bez izravnog slijednika u Republici Hrvatskoj.

Hrvatska psihologija i Domovinski rat

Samoorganiziranje HPD-a u obrani

Poznato je da je velikosrpsku agresiju 1990. i 1991. Hrvatska dočekala samo s policijom kao oružanom silom, pa je ona dodatno popunjavana, i u proljeće 1991. ojačana s 4 brigade Zbora narodne garde. Tijekom prijava u MUP provođena su otprije uhodana psihologijska testiranja (Ibrahimpašić, 1997), što možemo smatrati prvom djelatnošću "vojne psihologije" i prije ustrojavanja HV.

Pojačavanje agresije na RH i sve veća stradanja stvorili su velike potrebe za psihološkim djelovanjem, na što je HPD koncem kolovoza 1991. osnovao svoj Krizni stožer. Podsjetimo, ljeto 1991. vrijeme je kada su osnivani razni

krizni stožeri, kao oblik organiziranja i samoorganiziranja obrane.

Dopis kojim je članstvo HPD-a obaviješteno o osnivanju Stožera, premda kratak, sadrži jezgrovitu ocjenu stanja, obavještava o ustrojavanju i o članovima Stožera te poziva na suradnju u nekoliko područja, od kojih se za branitelje već provodilo u MUP-u, a ubrzo i u MORH-u.

Djelatnosti usmjerene prema ratnim stradalnicima su se razgranale i u njima je u ratu sudjelovalo oko 600 hrvatskih psihologa, od tadašnjih oko 1100 članova HPD-a (Pavlina i Komar, 2000, 21)¹, velikim dijelom kroz brojne humanitarne i nevladine udruge (Kulenović, 1999, 61-62 i 63-64; Kolesarić, 2019), a treba istaknuti i djelovanje Ureda za prognanike i izbjeglice i Ureda za žrtve rata Vlade RH te Hrvatski psihosocijalni program s mrežom centara za psihosocijalnu pomoć (Knezović i sur., 2001).

Usmjerenost hrvatske psihologije na obranu očitovala se i u središnjim temama prve godišnje konferencije hrvatskih psihologa "Psiholozi u Domovinskom ratu" (Jerneić, 1993) i druge konferencije "Psihosocijalni aspekti Domovinskog rata" (HPD, 1994).

Utemeljenje vojne psihologije u Hrvatskoj vojsci

U jesen 1991. godine unutar MORH-a ustrojena je Uprava za informativno psihološku djelatnost (IPD), a unutar nje u studenom i Odjel za vojnu psihologiju. Suosnivači Odjela bili su Zvonimir Knezović i Želimir Pavlina².

1 Kulenović (1999), str. 61., navodi 70 % hrvatskih psihologa, što je, ako prethodnom broju pribrojimo i više od 200 onih koji su služili u vojsci, otprilike isto.

2 Prvi ravnatelj Odjela bio je Zvonimir Knezović, a njegov zamjenik Želimir Pavlina. U Domovinskom ratu ravnatelj Odjela bili su još Željko Došen i Zoran Komar.

Osnivanje Odjela bilo je potvrda iznimnog uvažavanja uloge tzv. „psihičkih resursa“ odnosno uloge psihologije kao struke u razvoju i očuvanju zdravog domoljublja i bojnog duha hrvatskog vojnika.

Odjel za vojnu psihologiju u svojim začetcima imao je ugrađeno ono što bi moderni menadžeri danas zvali misijom i vizijom, a tada je to zvano načelima za strategiju razvoja vojne psihologije u Hrvatskoj vojsci. Pod snažnim dojmovima vremena koje je obilježilo ozračje herojske obrane Vukovara, ta načela, kao i opći vrijednosni okvir, opisani su u studenom 1991. u članku pod naslovom „Pobijedimo ih dobrom“. U podnaslovu tog članka istaknuto je da u obrani i borbi za slobodu: *Hrvati ne smiju nasjesti onima koji ih kane ponižiti „induciranim ustaštvom“* (Knezović, 1991). Prirodu vrijednosti koje se tada nastojalo podupirati i putem vojne psihologije ilustrira i stajalište koje je jasno iskazano početkom 1992. u MORH-ovoj publikaciji „Za Hrvatsku“, u kojoj je jedan od vojnih psihologa istaknuo: „Granice Hrvatske bile su vazda granice čovječnosti“ (MORH, 1992, 17).

Na takvom općem vrijednosnom temelju nastojala su se formulirati i sljedeća načela i ciljevi u razvoju hrvatske vojne psihologije kroz Odjel za vojnu psihologiju: (1) „viteške“ vrijednosti dostojanstva i visokih etičkih normi u našoj borbi za slobodu; (2) modeli organizacije vojne psihologije koje zastupaju tzv. „zapadne demokracije“; (3) poticanje znanstveno-istraživačkog pristupa u primjeni najnovijih psihologijskih teorija, metoda i spoznaja u području vojske i ratovanja.

Operativni program razvoja Odjela uobličen je kroz pet odsjeka i to za:

1. psihologijsku selekciju i klasifikaciju
2. vojnopsihologijsku izobrazbu
3. psihičku bojnu spremnost (PBS)
4. psihološku prevenciju
5. posebne oblike ratovanja.

Vrlo složeno stanje na bojištima diljem Hrvatske nalagalo je hitnu potrebu za što većom prisutnošću vojnih psihologa i to što bliže „prvoj crti“. Stoga su vojni psiholozi velik dio vremena provodili u radu sa zapovjednicima i vojnicima izravno na terenu i to od Osijeka, na sjeveru, do Opuzena i ulaza u Dubrovnik na jugu Hrvatske.

Primjer kreativne ili fleksibilne primjene „udžbeničke“ ili akademske psihologije je primjena znanja iz kliničke i socijalne psihologije na specifična krizna stanja u dvije postrojbe. Početkom prosinca 1991. jedna je poprilično ratno neiskusna zagrebačka brigada u području rijeke Kupe doživjela neuspjeh, relativno velike gubitke i proširen osjećaj krivnje. S druge strane, nakon teškog i opasnog proboja, okupljena je velika skupina branitelja Vukovara koji su imali golemo ratno iskustvo i vojničko samopouzdanje, ali ujedno i tada prevladavajući doživljaj da njihova velika borba i žrtva nije dovoljno javno prepoznata i priznata. U toj složenoj psihosocijalnoj klimi provedeno je nešto poput „vojnopsihologijske dvosmjerne grupne terapije“. U siječnju 1992. desetak iskusnih, vrlo poznatih i već tada pomalo legendarnih „Vukovaraca“ neiskusnim je „dečkima“ iz spomenute brigade iskreno prenijelo svoja ratna iskustva i početne strahove. Uspjeh te neobične „grupne terapije“ bio je iznad svih očekivanja. Iz naknadnih intervjua ustanovili smo da su neiskusni vojnici shvatili da su i njihovi vojnički uzori iz Vukovara vrlo često prolazili slične pogreške i razne strahove te da nema osnove za njihov osjećaj krivnje jer je to posve prirodni slijed vojno-ratnog sazrijevanja. S druge strane, „Vukovarci“ su se izravno uvjerali koliko su doista poznati i priznati u široj braniteljskoj populaciji i koliko „prekretničko poticajno značenje“ ima njihova junačka obrana Vukovara.

Značajno poglavlje u djelovanju Odjela zauzima i psihološka potpora i pomoć u rješavanju statusa sudionika junačke obrane Vuko-

vara. U tom kontekstu 20. veljače 1992. službeno je prihvaćena i preporuka Odjela da se kao simbol viteštva u obrani Vukovara i cijele Hrvatske Blago Zadro posthumno predloži za prvog ratnog generala HV.

Jedan od posebnih oblika djelovanja na terenu bila je stručno-psihološka potpora pri razmjenama teško traumatiziranih zatočenika iz neprijateljskih logora. Primjer za to bilo je sudjelovanje većeg broja vojnih psihologa u velikoj razmjeni u Nemetinu kod Osijeka 14. kolovoza 1992.

Velik utrošak vremena i energije bio je usredotočen i na nastojanja za poboljšanjem statusa vojne psihologije unutar ustroja MORH-a i HV.

Valja istaknuti da je u prvim danima ustrojavanja Odjela najveći prioritet pridavan pomoći u popunjavanju zapovjedništava brigada i drugih većih bojnih postrojbi s oko 70 vojnih psihologa.

Psiholozi u postrojbama i ustanovama HV

Razvoj psihologije, osobito krizne i organizacijske, opravdao je uključanje psihologa u postrojbe, što je do 90-ih godina u više zapadnih vojski ipak još samo razmatrano.

HV se, zbog slabije opremljenosti, u početku mogla osloniti prvenstveno na ljude raspoređene u postrojbe, dok vojnih ustanova i nije bilo, pa je naša vojna psihologija svoje djelovanje počela kao postrojbena psihologija. Časnička mjesta za postrojbene psihologe ugrađena su u ustroj postrojbi, a poslovi su bili jasno određeni uputama iz siječnja (Bunjevac, 1992) i ožujka (Došen, 1992) 1992. godine i veljače 1993. (MORH, 1993), strukovno vođeni iz MORH-a nalogima te usklađivani na sastancima i seminarima. Time je stvoren čvrst okvir u kojem je do izražaja došla stručna pripremljenost i osobna voljnost psihologa. U HV su psiholozi pristupali dobrovoljno, puto-

vima kojima su i inače teritorijalno popunjavane postrojbe, a dijelom preko MORH-a.

Postrojbeni psiholozi bili su najzorniji ratni doprinos psihologije Hrvatskoj vojsci.

HV je brzo ustrojavala i cjeline izvan bojišta, nužne za dugotrajnu opstojnost redovne vojske, poput učilišta, obučnih središta, medicinskih zavoda i sl. Po naravi poslova tih ustanova u njih su odmah uključeni i psiholozi.

U HV je u ratu u svakom trenutku sudjelovalo preko 80, ukupno oko 200 psihologa (Pavlina i Komar, 2000, 21), uz velik i rastući udio žena, sredinom 1992. vojnih psihologa bilo je 21 %, a 1995. već 54 % (Filjak i sur., 2000, 54).

Osnovne vojnopsihološke djelatnosti

O uspostavi sustava mjerenja *psihičke bojne spremnosti* (PBS) najzornije svjedoči nekoliko navoda iz prvog prikaza (Došen i Bunjevac, 1993):

„U travnju 1992. dobili smo zadatak da predložimo brz, pouzdan, valjan i lako shvatljiv način prikupljanja, analize i prezentacije podataka o čimbenicima koji utječu na bojnu spremnost postrojbi Hrvatske vojske...

...Analiza koja se radi na nivou Ministarstva obrane, upućuje se na zahtjev u vojni kabinet Predsjednika Republike, kabinet Ministarstva obrane, Pomoćnika ministra za IPD i Načelniku GSHV. ...”

Tako je izgrađen sustav djelovanja psihološke struke na psihiku bojnu spremnost HV, od ispitivanja na reprezentativnom uzorku vojnika do raščlanjivanja rezultata na svim razinama, s preporukama za djelovanje zapovjednika i cijelog vojnog sustava. Tijekom Domovinskog rata provedeno je svakih nekoliko mjeseci pa je u srpnju 1995. pred Oluju provedeno ispitivanje PBS-11.

Upitnik PBS svojim je sadržajem primjeren za bojne postrojbe, pa je za "procjenu osposobljenosti" ročnika na vojnoj obuci razvijen upitnik POS.

Brojni pristupi i pojmovi vezani uz *psihiku trauma i prevenciju* njezinih posljedica bili su u to doba novost. Primjerice PTSP je uvršten u DSM-III 1980. godine (Marx i sur., 2024), a stariji pojmovi poput "granatnog šoka" ili "bojnog umora" bili su izvan fokusa hrvatske predratne psihologije. Stoga su u ovom području predratna znanja psihologa bila ponajmanja, a vojna očekivanja od psihologije kao pomagačke struke ponajveća. Odgovor psihološke struke u tim je okolnostima bio brz: spoznaje su približene stručnjacima i korisnicima *objavljivanjem* niza priručnika³, brojnih članaka⁴ te seminarima za vojne psihologe, a kasnije ciljanim izobrazbama, sve do vježbi disanja i tehnika opuštanja za posebne skupine (Zelić i Koren, 1995).

Drugi smjer djelovanja bio je raspoređivanje psihologa što bliže mjestu traume, u postrojbe, gdje su oni provodili širok *program psihološke prevencije i potpore* kroz savjetovanje i poučavanje zapovjednika i vojnika, krizne intervencije i rasterećenje u širem smislu, psihodijagnostiku ili upućivanje na klinički postupak izvan postrojbe (Komar, 1997b). Rad s vojnicima na bojištu razvio je svojevrsni hrvatski pristup psihološkoj kriznoj intervenciji, pod

raznim nazivima, npr. "dekontaminacija" (Lopižić, 1994), a krajem rata "raščlamba stresnog događaja" – RSD (Koren i Zelić, 2000, 435). Ona je šire uvedena koncem 1994. godine (Komar, 1997b), uz priručnik (Koren, 1995) i "školski" film. Takve pristupe je krizna i vojna (Gabriel, 1982) psihologija u svijetu tih godina tek uobličavala. U ratnim je okolnostima i HV bila otvorena za različite prijedloge, pa je u ovom području isprobano i uključivanje 33 mobilne psihijatrijske ekipe, što je do konca 1991. godine zamrlo (Jukić, 2000, 336).

U području psihološke prevencije treba još istaknuti sustav "prevencije izvanrednih događaja (ID-a)" (MORH, 1995), praćenje samoubojstava od 1992. izradom psihoautopsija (Bender-Horvat i sur. 2000), otklanjanje uvlačenja pojma "hrvatski sindrom" u našu javnost (Krizmanić, 1992), kao i uključivanje u projekte (Komar, 1997b), npr. o odnosu ratne traume i imunoloških i endokrinoloških poremećaja (Sabioncello i sur., 1998) ili o reintegraciji hrvatskih vojnika (Munivrana, 1994).

Psihologijska testiranja za popunu gardijskih postrojbi vojni psiholozi su do studenoga 1992. potpuno preuzeli od MUP-a (Komar, 1997a). Koncem 1992. broj gardijskih brigada udvostručen je, ustrojene su 5., 7., 8. i 9. brigada te su psihologijska testiranja za prijam provodili samo vojni psiholozi. Prije toga uspostavljena su testiranja za druge oblike službe, npr. u travnju 1992. redoviti pregledi letačkog osoblja, kao i za vojnu policiju, a u listopadu 1992. kandidata za vojne pilote (Čepulo-Komar i sur., 2005, 113; Čepulo-Komar, 1997) te pomorske diverzante, ronitelje i podmorničare (Salamunić, 1997).

Potrebe za sveobuhvatnijim psihologijskim ispitivanjima pričuvnika nije bilo jer su oni, uz rijetke iznimke, prošli novačenje u bivšem sustavu. Ipak, postrojbjeni psiholozi pričuvnih postrojbi po potrebi su provodili trijaže i obrade.

Psihologijska ispitivanja kandidata za vojnu izobrazbu uspostavljena su 1992. te je do

3 MORH je u ratu objavio 29 vojnopsihologijskih izdanja od kojih je urednik prvih 14 priručnika, široko primjenjivanih u postrojbama, izdanih 1991.-93., bio Krunoslav Matešić; Popis u: Kolesarić i sur., 2000.

4 Najviše u časopisu Hrvatski vojnik od studenog 1991., čiji je urednik bio Krunoslav Matešić. Vojnopsihologijski prilozi u "Hrvatskom vojniku" zaslužuju poseban pregled, a ovdje kao ilustraciju navodimo teme u prva 3 broja: br. 1. str. 46. Pobjedimo ih dobrom; br. 2. str. 41.-42. Početak hrvatskog vojnog nakladništva - Stres na ratištu; br. 3. str. 24.-25. Žena u ratu - s psihološkim izvorima.

1995. pregledano oko 8000 kandidata (Benčić, 1997).

Sredinom rata pripremljena su 4 *računalna programa* za obradu podataka ispitivanja PBS (Tišlarić, 1997) i POS (Tišlarić, 1998a), za korekciju nekih instrumenata (Tišlarić, 1993) i za strukovna izvješća (Tišlarić, 1998b). Desetak godina poslije rata ovi su programi izašli iz uporabe.

Svijest kako *izobrazba* podiže vojničku učinkovitost i smanjuje gubitke, osobito psihičke, vladala je od samog ustrojavanja HV (Pavlina i Komar, 2000, 2005, 27-28). Stoga su, već krajem 1991., programi časničke i dočasničke izobrazbe svih razina uključili psihologijske sadržaje. U obučnim središtima psiholozi su provodili prihvati, prilagodbu i izobrazbu ročnika te zapovjednika.

U Centru za strateška istraživanja, kasnije Institutu, provedeno je nekoliko *istraživačkih projekata* u području psihologije (Drenovac, 1995; Drenovac i sur., 1997). Vojni psiholozi imali su i zadaća uz sigurnosno-informativnu službu, obranu od psihološkog rata i potporu vojnopromidžbenih djelovanja⁵, a učinci su možda ponajbolje sažeti u izvaji: "Nije isključeno da je protiv Srba primenjeno i psihotronska oružje..."⁶ Nakon rata odsjek za te poslove je ukinut, a poslovi su izvan užeg dijela struke ponovno razvijeni po pristupanju NATO-u (MORH-GI, 2014, 62, 74, 75; Parlov, 2015b; Kostanjšak, 2015).

Novačenje 1992. – 2007.

Prvi hrvatski Zakon o obrani iz lipnja 1991. (Zakon, 1991), između ostalog, razradio je vojnu obvezu, time i novačenje, kroz pravilnike i druge podzakonske propise.

Ministar obrane svojom je odlukom 1992. osnovao novačka povjerenstva u kojima su uz predsjednika, administratora i daktilografa, stalni članovi doktor medicine i psiholog. Novačka povjerenstva osiguravala su popunu OSRH, a najveći dio posla bila je procjena zdravstvene sposobnosti za vojnu službu novaka, ročnika i pričuvnika (sposoban, sposoban s ograničenjem, privremeno nesposoban od 1 do 4 godine, nesposoban) i određivanje roda, struke i vojnopopisne djelatnosti (VPD) zbog služenja vojnog roka. Procjena je donošena na temelju prethodnih zdravstvenih i drugih pregleda te psihologijskih ispitivanja u zdravstvenim ustanovama koje je svojom odlukom ovlastio ministar obrane uz suglasnost ministra zdravstva. Suradnja vojnih i civilnih psihologa bila je najvidljivija u tim pregledima, a vojni psiholog MORH-a bio je nadležan nadzirati djelatnost, predlagati poboljšanja i podzakonske propise, odluke, upute i sl.

Svi postupci su propisani Pravilnikom o mjerilima za procjenjivanje zdravstvene sposobnosti za vojnu službu, a njegov zaseban dio "Metodologijske upute za skupno i individualno psihologijsko ispitivanje vojnih obveznika" (MZRH i MORH, 1992) distribuirane su isključivo psiholozima.

Skupna psihologijska ispitivanja provode na su vojnim psihologijskim mjernim instrumentima za ispitivanja perceptivne, verbalne i specijalne sposobnosti te osobnosti (MORH, 2003a). Individualno psihologijsko ispitivanje i intervju obavljani su po indikacijama.

Rezultate su psiholozi, po posebnom ključu, upisivali u psihološki nalaz i rezultate psihologijskih ispitivanja. Tada je u Hrvatskoj

5 Više o tim djelovanjima u, primjerice, Domazet-Lošo (2002) str. 134.-137.

6 ***(1995). Stenografske bilješke 41. proširene sjednice Vrhovnog saveta odbrane Savezne Republike Jugoslavije, 14.8.1995.; Izlaganje pukovnika Branka Krge, načelnika II. (Obavještajne) uprave Generalštaba Vojske Jugoslavije, str.3.

prvi put nalaz psihologa izdvojen iz zdravstvenih nalaza i potpisivao ga je isključivo psiholog koji je jedini bio ovlašten za donošenje procjene “nesposoban za vojnu službu” kod bitno smanjene intelektualne sposobnosti.

U razdoblju od 1992. do 2001. vojni rok se služio 10 mjeseci, a od 2001. 6 mjeseci. U kasnijem razdoblju rastao je broj zahtjeva za civilno služenje vojnog roka. Sabor je 5. listopada 2007. godine donio *Odluku o nepozivanju novaka na obvezu služenja vojnog roka* s 1. siječnja 2008. (Odluka, 2007).

Pravilnik o dragovoljnom služenju vojnog roka donesen je u lipnju 2008. godine (Pravilnik, 2008).

Prvi put je ovo područje stručno prikazano 1993. (Cippico, 1993), a zatim opsežnije 1997. (Cippico, 1997a, 1997b).

Poratne obrambene mijene koje su obilježile vojnu psihologiju

Tijekom Domovinskog rata HV je mijenjala brojnost uvojačenjem i razvojačenjem pričuvnika, prema stanju na bojištu. Primjerice, tijekom 1995. “...veličina Hrvatske vojske kretala se od 96.800 do 205.397 ljudi, a od tog broja bilo je 158.412 mobiliziranih vojnih obveznika.” (Tuđman, 1996, 23). Potpisivanjem Daytonskog i Erdutskog sporazuma nestalo je potrebe za jako velikom stajaćom vojskom, ali je vojna moć bila jamstvo provedbe sporazuma i mirne reintegracije Podunavlja, pa je HV na neki način “zamrznuta”. Pričuva je razvojačena sredinom 1996., a tada je i obustavljen prijam u djelatni vojni sastav, sve do 2005.⁷

Takva je HV u 21. stoljeće ušla s više od 30 000 djelatnih vojnika, više od 20 000 ročnika i

znatno više od 100 000 pričuvnika s rasporedom u postrojbama.

Zatim je tijekom pristupanja u Sjevernoatlantski savez, od 2000. do 2009.⁸, Hrvatska s pojedinačne prešla na savezničku obranu, u kojoj vojska može biti manja.

Broj djelatnih vojnika je do 2005. bio smanjen na oko 19 000 (MORH-GI, 2005, 32), a posljednjih je godina oko 15 000 (MORH-GI, 2019, 41). Broj pričuvnih mjesta je 2004. smanjen na 32 360 (MORH-GI, 2005, 38), pa kasnije na oko 18 000 (MORH-GI, 2019, 49). Vojni rok je 2001. skraćen s 10 na 6 mjeseci (Zakon, 2001), pa je broj ročnika padao, na 12 892 u 2004. i 10 579 u 2005. (MORH-GI, 2005, 38), a zahtjevi za civilnom službom rasli, s 264 u 1999. na 9-10 tisuća godišnje od 2003. (MORH-GI, 2005, 38; MORH-GI, 2006, 37). Konačno 2008. je zamijenjen obvezni vojni rok⁹ bitno malobrojnijim¹⁰ i kraćim dragovoljnim vojnim osposobljavanjem.

S obzirom na navedeno, potreba za nizom vojnopsiholoških poslova je nestala, a pojavili su se novi zahtjevi, ponajviše povezani s viškom osoblja, s obnovljenim prijamaom u djelatni sastav od 2005., a od 1999. sa sudjelovanjem u međunarodnim operacijama.

7 Bilješka o obustavi prijama u tom razdoblju u: MORH-GI (2005), str. 21. i 32. ili u mrežnom prikazu djelovanja sljedeće vojne ustanove: Središnjica za upravljanje osobljem (n.d.)

8 Pristupanje NATO-u podrazumijeva višegodišnje prilagodbe te smo u Partnerstvo za mir ušli 2000. Akcijski plan za članstvo trajao je od 2002. do 2009., a članica Sjevernoatlantskog saveza postali smo 1. travnja 2009. Više npr. u: MViEP (n.d.)

9 Služenje vojnog roka nije ukinuto, Sabor je 5. listopada 2007. samo donio “Odluku o nepozivanju novaka na obvezu služenja vojnog roka” (NN 105/07).

10 Višegodišnji pregled brojnosti dragovoljnih ročnika u: MORH-GI, 2019., str. 48.

Vojna psihologija u obrambenom sustavu nakon Domovinskog rata

Ustroj i status

Neposredno nakon rata, vojnopsihološka služba, kao i cjelokupna HV, nije bitno mijenjala ustroj: Odjel za vojnu psihologiju u MORH-u, psiholozi u zapovjedništvima zbornih područja, HRZ i HRM te psiholozi u postrojbama i ustanovama. Opseg posla nije bitno smanjen jer i bez pričuvnih postrojbi i psihologa u njima, to je u djelatnom i ročnom sastavu bila vojska brojna kao ona ratna.

Kasnija smanjenja vojske i preustroji odrazili su se i na vojnu psihologiju te je 2001. Odjel za vojnu psihologiju smanjen (Uredba, 2001), 2002. zamijenjen Odsjekom i ustrojbom smješten u Personalnu upravu (Uredba, 2002), a 2012. ukinut, a djelatnici su premješteni u Odjel za kvalitetu življenja (Uredba, 2012), koji je od 2014. preimenovan u Odjel za personalnu potporu i kvalitetu življenja (Uredba, 2014). Istodobno, psiholozi u zapovjedništvima i postrojbama premješteni su u personalnu službu, a u nekim postrojbama uvedeno je više od jednog psihološkog mjesta.

Suvremena vojska ustrojena je u postrojbe, ali i premrežena strukovnim vezama, zvanim rodovi, službe i struke. Oni skrbe o strukovnoj izobrazbi i pripremi, načinu djelovanja, objavljuju priručnike i upute, sudjeluju kod izrade propisa, nadziru strukovni rad, opskrbljuju strukovnom opremom i sl. U Domovinskom ratu hrvatska vojna psihologija djelovala je kao nezavisna struka, a od 1996. uvrštena je u zakonski utvrđene struke (Zakon, 1996).

Razvoj u ratu uspostavljenih područja djelovanja

Praćenje *psihičke bojne spremnosti* prošireno je sadržajima tada važnim za stanje u

vojsci¹¹, a za procjenu psihosocijalne klime u višim zapovjedništvima i ustanovama razvijen je upitnik KLIS (Milavić i Jeličić, 1999; Jeličić i Milavić, 1998). Veliki preustroji HV su nakon 2008. mijenjali praćenje PBS-a (Filjak, 2008), no od 2019. metodologija je približena izvornoj, a zapis o ispitivanju uključuje se u izvješće za Hrvatski sabor (npr. MORH-GI, 2019, 54).

U području *psihološke prevencije i potpore* središnju ulogu i dalje ima postrojbeni psiholog koji među vojnicima procjenjuje stanje i provodi prevenciju. Uz to, uveden je niz ciljanih preventivnih programa, npr. za deminere (Koren i Štefan, 1998), pilote (Koren i Trutanić, 1999) i zapovjednike, a praćenje i prevencija ovisnosti¹² i prevencija zlostavljanja u obitelji¹³ uklopljeni su u državne preventivne programe. Uvedeni su novi koncepti "psihološke prve pomoći" (Vračić, 2015) i "individualne psihičke spremnosti" s izobrazbom (Mesić i Mandarić, 2015). Uspostavljena su i posebna mjesta kliničkih psihologa (Vračić, 2019), a 2001. je nakratko uvedeno i elektroničko savjetovalište (Zelić i Šimić, 2001).

Dugotrajnija *psihološka pomoć ranjenicima* HV začeta je unutar MORH-a (Komar, 1993), no ustrojavanjem ministarstva za branitelje, ono je u potpunosti preuzelo tu skrb.

Novačenje je provođeno vojnim instrumentima, a ostala testiranja uglavnom općim psihologijskim instrumentima, uz nekoliko vojnih. No, najznačajniji iskorak u ovom po-

11 Primjerice stavovi o terorizmu: Filjak i sur. (2003) ili stavovi prema ugrozama sigurnosti RH i ulasku u NATO: Filjak i Zelić (2007) ili stavovi o preustroju: Filjak (2002)

12 primjerice: MORH (1999a). Program psihološke prevencije ovisnosti. Također se prikazuje u godišnjem izvješću o obrani, npr. MORH-GI, 2019., str. 54.

13 Podatak dostupan u godišnjim izvješćima o obrani za Hrvatski sabor, npr. MORH-GI, 2019., str. 55.

dručju je uspostava psihologijske *računalne testiranja* 2010. (Mesić i sur., 2010), prve takve u Hrvatskoj. U njoj su vojni psiholozi proveli i brojna psihometrijska ispitivanja primjenjivanih testova.

Psihologijski odabir za prijam i izobrazbe, obnovljen je od 2005. i od tada se provodi u Središnjici za upravljanje osobljem (MORH-GI, 2005, 34; Središnjica za upravljanje osobljem, n.d.) te standardno u zavodima zrakoplovne ili pomorske medicine.

Periodički pregledi su neposredno nakon rata zbog štednje bili redovni samo za najzahtjevnije dužnosti, ali su obnovljeni u kampanji 2001./2002., kada je testirano 16 450 DVO (Tišlarić, 2002) i od tada su uglavnom ustaljeni.

Nakon Domovinskog rata u Hrvatskom vojnom učilištu ustrojena je 1997. Katedra za vojnu psihologiju, danas Odsjek za vojnu psihologiju. Vojnopsihologijski sadržaji uvršteni su i u brojne posebne oblike *izobrazbe*, npr. "Komando tečaj" (Mesić i Zebec, 2001), obuku u preživljavanju (Parlov, 2015a), kao i za odabir i razvoj vođa (Čorić i Jurjako, 2016).

Najznačajniji poratni *izdavački* pothvat je "Vojna psihologija – priručnik za hrvatske časnike", u tri toma (Pavlina i Komar, 2000, 2003, 2005). Autori¹⁴ su 2007. godine nagrađeni "Psihologijskom nagradom Zoran Bujas" za osobito vrijedan doprinos razvitku i promicanju psihologijskog tiska i nakladništva na području Republike Hrvatske (Pavlina, 2008). Knjiga se upotrebljava i izvan Hrvatske, a prijevod je objavilo mađarsko Ministarstvo obrane 2007. (Pavlina i Komar, 2007) te je to jedini prijevod hrvatske psihološke knjige takvog opsega na strani jezika.

U prosincu 2000. niz digitaliziranih sadržaja postavljen je na *mrežne stranice* hrvatske

vojne psihologije (www.morh.hr/hvp), koje su preradom MORH-ovih stranica preusmjerene u arhivu te s vremenom nestale.

Područja djelovanja uspostavljena nakon rata

MORH svake godine Hrvatskom saboru upućuje javno dostupno *izvješće o obrani*¹⁵, u kojem se od 2005. mogu naći podatci o psihološkim poslovima, a od 2015. u posebnom su poglavlju ukratko prikazani dojmivi brojevi pokazatelji. Ova zahtjeva dodatna zadaća znatno podiže vidljivost vojne psihologije u obrambenim krugovima.

Od 1999. godine HV se uključila u 28 *operacija UN-a, NATO-a i EU* (OS RH, 2020). Do tada smo bili usmjereni isključivo na obranu vlastite zemlje pa je ovo otvorilo brojne organizacijske, pravne, opskrbe, obrazovne, motivacijske i druge novosti. Kod prvog upućivanja promatrača u Sierra Leone 1999. vojni psiholozi bili su uključeni u pripreme, tiskan je posebni priručnik (MORH, 1999b), a 2003. odobreni su nautci za psihološke pripreme prije i potporu tijekom i nakon misije, te izdani priručnici za vojnike (MORH, 2003b), zapovjednike (MORH, 2003c) i za obitelji sudionika (Koren i Kiseli-Grčić, 2003) mirovnih operacija, od tada višekratno dorađivani i tiskani. Uz to, naši su psiholozi na različite načine sudjelovali u misijama, u čemu se ističe vojnopsihološka dužnost u zapovjedništvu UN-ove misije MINUSTAH na Haitiju od 2004. do 2009. (Majer i sur., 2009).

Po pozivu, premda još nismo bili članica NATO-a, od 2003. sudjelovali smo u projektu "Stres i psihološka potpora u suvremenim vojnim operacijama", a 2004. smo bili domaćini jednog od sastanaka ekspertne skupine

14 Pokretač izdanja bio je Želimir Pavlina, u suuredništvu sa Zoranom Komarom, a sudjelovalo je ukupno 62 autora iz sveučilišnih i drugih ustanova i vojske.

15 Na mrežnim stranicama Sabora, Vlade i MORH-a dostupna su izvješća od 2005., uz različite naslove.

(NATO RTO, 2008; STANAG, 2016, 2019). Projekt je vođen u okviru Odbora za osoblje i zdravstvo Organizacije za znanost i tehnologiju NATO-a, u kojem predstavnik vojnopsihološke struke zastupa Hrvatsku od 2016. (Prenda i sur., 2018).

Od 1997. vojna psihologija sudjeluje na Međunarodnom simpoziju primijenjene vojne psihologije (International Applied Military Psychology Symposium – *IAMPS*) (Komar, 1997b; Trlek, 1997), a već 2000. bili smo domaćini 36. *IAMPS*-a (MORH, 2001). Međunarodna udruga za vojno testiranje (International Military Testing Association – *IMTA*) drugi je značajni *međunarodni vojnopsihološki* forum čija smo članica od 2004., a 2012. bili smo domaćin njezine 54. godišnje konferencije (MORH, 2013). Uz navedeno, vojni psiholozi su, počevši od 1996. (Komar i sur., 1996), sudjelovali na većem broju drugih vojnih skupova i susreta.

Počevši od veljače 1992., Odjel za vojnu psihologiju održavao je višednevni *seminar* vojnih psihologa, što je nastavljeno i nakon rata, u različitim oblicima, uključujući i višednevne tečajeve iz kriznih intervencija, ponekad i za psihologe iz drugih državnih sustava, primjerice, iz pravosuđa i policije (Lovašen, 2019). Prva *temeljna izobrazba za časnike psihološke struke* otpočela je na HVU u rujnu 2002. (Pavlina i sur. 2002), a 2003. uvedena je i *izobrazba za više časnike* psihološke struke (Filjak i sur. 2003).

Uz prijam u vojnu službu otvoreno je i pitanje stavova ciljanih skupina prema vojsci. Plaćena ispitivanja *javnog mišljenja* zbog štednje vrlo su rijetka, no svake se godine od 2007. priprema izvješće o ispitivanju mladića pri upisu u vojnu evidenciju, s obzirom na to da je taj upis za sve 18-godišnjake i dalje zakonska obveza, iako više nema obveze služenja vojnog roka. Tada uzorak mladića ispunjava i upitnik o stavovima prema HV, o čemu ima više priopćenja (Jakšić i sur., 2008, 2009), a izvješća se bilježe i u godišnjem izvješću Saboru (npr. MORH-GI, 2019, 54).

Početkom stoljeća HV je naglo smanjivala broj djelatnika (MORH-GI, 2005, 36), pa je uspostavljena posebna djelatnost (Uredba, 2003) čiji je cilj olakšati *tranziciju*, odnosno prijelaz iz vojnog u civilni život. Prvotno su po regionalnim središtima djelovali tranzicijski odjeli s najmanje jednim psihologom. Ova djelatnost još postoji (Uredba, 2020), no bitno je smanjena.

Vojna psihologija izvan obrambenog sustava

Sekcija za vojnu psihologiju HPD-a osnovana je 20. prosinca 1993. Težišna joj je zadaća razmjena iskustava kroz stručne sastanke i predavanja te u suradnji s nadležnom službom MORH-a, organizacija stručnih skupova, osobito simpozija u okviru godišnje konferencije hrvatskih psihologa koji, u spomen na doajena vojne psihologije i prvog pročelnika Sekcije, od 2016. nosi naziv Vojnopsihologijski simpozij „Profesor Želimir Pavlina“. Od 1993. do 2023. na Simpoziju je 154 autora iznijelo 371 priopćenje (Šintić Verem i sur., 2023).

Stručni razred za vojnu psihologiju HPK aktivno i u kontinuitetu djeluje od 11. lipnja 2005., s ciljem standardizacije, ujednačavanja i kontinuiranog poboljšanja kvalitete rada vojnih psihologa, daljnjeg stručnog usavršavanja te općenito razvoja struke u području vojne psihologije i šire. Stručni razred izradio je Standarde rada vojnih psihologa koje je Upravni odbor HPK usvojio 16. svibnja 2014.

Sekcija i Razred surađuju međusobno i s drugim sekcijama i razredima u razmjeni iskustava te sudjeluju u javnim psihološkim događanjima poput “Tjedna psihologije”.

Pored prije spomenutih priznanja, “Psihologijska nagrada Ramiro Bujas” za osobito vrijedno ostvarenje na društvenoj afirmaciji psihologije dodijeljena je 2001. godine tadašnjem

Odjelu vojne psihologije MORH-a i Katedri vojne psihologije HVU-a.

Vojna psihologija, uglavnom kao izborni predmet, *na studijima psihologije* u Republici Hrvatskoj izvodi se na Filozofskom fakultetu u Zagrebu neprestano od 1992.; Fakultetu hrvatskih studija u Zagrebu od 2001. do 2011., od 2017. kao Vojna i poratna psihologija i od 2018. kao Vojna i poratna psihologija – hrvatska i međunarodna iskustva; Hrvatskom katoličkom sveučilištu od 2017., a izvođena je na Filozofskom fakultetu u Rijeci od 1993. do 1995. i Filozofskom fakultetu u Osijeku od 2005. do 2008. (Šintiće Verem, 2023).

ZAKLJUČAK

Valja naglasiti kako su ovo “prilozi za povijest hrvatske vojne psihologije...” koja, vjerujemo, zaslužuje opsežniji prikaz. Stoga sve one koje ovaj tekst potakne na primjedbe, dopune i prijedloge koji bi obogatili povijesnicu hrvatske vojne psihologije molimo da se obrate autorima ovog prikaza.

Pri izradi ovakvog pregleda postane jasno kako o nizu djelatnosti možemo naći tek tragove, pa je ovo i poticaj vojnim psiholozima da svoje poslove zabilježe i predstavljaju stručnoj javnosti.

Smatramo da smo ovim prikazom pokazali dosadašnju pozitivnu, i pomagačku i djelatnu, ulogu hrvatske vojne psihologije, što daje čvrstu podlogu za očekivanje da će mjesto vojne psihologije u budućem razvoju hrvatskog obrambenog sustava biti primjereno njezinu i empirijski dokazanom značenju za optimiziranje onog što u vojno-ratnom smislu možemo zvati psihičkim aspektom “čimbenika čovjek”. Ovo očekivanje dobiva na snazi tim više što živimo u doba hibridnih sukoba, uključivanja umjetne inteligencije i naglašavanja uloge kognicije u sukobima.

Tijekom Domovinskog rata i tijekom brojnih poratnih obrambenih promjena, vojna je psihologija bila čvrsto ustrojena djelatnost koja je jasno oblikovala svoje zadaće i odgovarala potrebama vojske, istodobno održavajući otvorenost i razvijajući suradnju u hrvatskom i u međunarodnom okružju, držeći se načela o neraskidivoj vezi znanstveno-istraživačkog i primijenjenog djelovanja. Dostignuta razina djelovanja i suradnje čvrst je temelj za daljnje uspješno djelovanje.

LITERATURA

- Benčić, B. (1997.). *Selekcije za časničko i dočasničko školovanje u Personalnoj upravi 1992.-1995.* [Predavanje]. Seminar hrvatskih vojnih psihologa “Psihologijska selekcija i klasifikacija u Hrvatskoj vojsci”. Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Odjel za vojnu psihologiju.
- Bender-Horvat, S., Zelić, A., Štefan, S. (2000.). Procedure of Psychological Autopsy in Suicide Cases in the Armed Forces of Republic of Croatia. In MORH, *Proceedings of 36th International Applied Military Psychology Symposium – Changing Mission for the 21st Century* (pp. 43-48). Ministry of Defense of the Republic of Croatia.
- Bunjevac, T. (1992., siječanj). *Podsjetnik za psihologa koji ide u borbenu postrojbu - izdanje za internu uporabu.* Odjel za vojnu psihologiju Uprave za informativno-psihološku djelatnost Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- Cippico, I. (1993.). *Ocjena sposobnosti za vojnu službu.* [Sažetak]. Prva godišnja konferencija hrvatskih psihologa - sažeci priopćenja (str. 64). Hrvatsko psihološko društvo.
- Cippico, I. (1997.a). *Ocjena zdravstvene sposobnosti za vojnu službu, selekcija i klasifikacija novaka i djelatnost novačkih komisija.* [Predavanje]. Seminar hrvatskih vojnih psihologa “Psihologijska selekcija i klasifikacija u Hrvatskoj vojsci”. Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Odjel za vojnu psihologiju.
- Cippico, I. (1997.b). *Povijest psihologijske selekcije novaka HV.* [Predavanje]. Seminar hrvatskih vojnih

- psihologa "Psihologijska selekcija i klasifikacija u Hrvatskoj vojsci". Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Odjel za vojnu psihologiju.
- Čepulo-Komar, M. (1997.). *Selekcija zrakoplovnog osoblja*. [Predavanje]. Seminar hrvatskih vojnih psihologa "Psihologijska selekcija i klasifikacija u Hrvatskoj vojsci". Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Odjel za vojnu psihologiju.
- Čepulo-Komar, M., Bakula, A., Matešić, E., Nakić-Đaković, S. (2005.). Temelji vojnozrakoplovne psihologije. U Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.): *Vojna psihologija - priručnik za hrvatske časnike, knjiga treća*. MORH.
- Ćorić, Z., Jurjako, S. (2016.). *Kako prepoznati vodu – priručnik*. MORH – OS RH - HKoV
- Domazet – Lošo (2002.). *Hrvatska i veliko ratište*. Udruga Sv. Jurja.
- Došen, Ž. (1992., ožujak). *Opis zadaća postrojenog psihologa - izdanje za internu uporabu*. Odjel za vojnu psihologiju Uprave za informativno-psihološku djelatnost Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Zagreb.
- Došen, Ž., Bunjevac, T. (1993.). *Neka opća iskustva u mjerenju bojne spremnosti*. [Sažetak]. Prva godišnja konferencija hrvatskih psihologa (str. 53). Hrvatsko psihološko društvo.
- Drenovac, M. (1995.). *Motivi i motivacija hrvatskih vojnika u Domovinskom ratu*. Centar za strateška istraživanja Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- Drenovac, M., Drenovac, S., Golčić, J., Petri, N., Pletikapić, V., Rijavec, M., Szirovica, L. (1997.). *Strah i stres u boraca Domovinskog rata*. Centar za strateška istraživanja Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- Filjak, S. (2008., 18. siječanj). Petnaest godina ispitivanja psihičke bojne spremnosti u Hrvatskoj vojsci. *Hrvatski vojnik*, br. 171. str. 10. Dostupno elektronički: <https://hrvatski-vojn timer.hr/prelistaj-online/casopis/16323/>; učitano 13.7.2023.
- Filjak, T. (2002.). *Stanje i predstojeće zadaće vojne psihologije*. Godišnji seminar vojnih psihologa - Sažeci izlaganja. Ministarstvo Obrane Republike Hrvatske - Uprava za odnose s javnošću i informiranje - Odjel za vojnu psihologiju.
- Filjak, T., Benčić, B., Pavlina, Ž., Štefan, S., Trlek, M., Trut, V., Zelić, A. (2003.). *Specijalistička izobrazba vojnih psihologa na naprednoj (višoj) časničkoj izobrazbi u Hrvatskoj vojsci*. [Sažetak]. 11. godišnja konferencija hrvatskih psihologa - sažeci priopćenja. Hrvatsko psihološko društvo.
- Filjak, T., Pavlina, Ž., Komar, Z. (2000.). Postrobeni psiholog. U Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.): *Vojna psihologija - priručnik za hrvatske časnike, knjiga prva*. MORH.
- Filjak, T., Sekula - Golubiček, J., Sedlanić, R. (2003.). [Abstract]. *The Role of the Military in Combating Terrorism - Survey in the Croatian Armed Forces*. 39 International Applied Military Psychology Symposium. Bruxelles. <https://www.iamps.org/Public/PastConferences/ShowPresentation.aspx?value=120> učitano 18.7.2023.
- Filjak, T., Zelić, A. (2007.). *Procjene DVO o sigurnosnim ugrožama RH*. [Sažetak]. 15. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Cavtat - sažeci priopćenja (str. 47-48). Hrvatsko psihološko društvo.
- Gabriel, R.A. (1982.). An Israeli "Lesson Learned" – Stress in Battle: Coping on the Spot. *Army*. December 1982. 36 – 42.
- HPD (1994.). *Druga godišnja konferencija hrvatskih psihologa – sažeci priopćenja*. IX. Dani psihologije u Zadru; "Psihosocijalni aspekti Domovinskog rata". Zadar/Božava: 26.-28. 5. 1994. Hrvatsko psihološko društvo.
- Ibrahimpasić, F. (1997.). *Psihologijska selekcija u MUP-u 1990/91*. [Predavanje]. Seminar hrvatskih vojnih psihologa "Psihologijska selekcija i klasifikacija u Hrvatskoj vojsci". Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Odjel za vojnu psihologiju.
- Jakšić, B., Cippico, I., Kisela, N. (2008.). *Ispitivanje stavova novaka i motivacija za dragovoljnu ročnu službu*. [Sažetak]. 16. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Poreč - sažeci priopćenja (str. 136-137). Hrvatsko psihološko društvo.
- Jakšić, B., Cippico, I., Trut, V. (2009.). *Ispitivanje stavova novaka o vojnoj službi u 2009. godini*. [Sažetak]. 17. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Split - sažeci priopćenja (str. 63-64). Hrvatsko psihološko društvo.
- Jeličić, Z. i Milavić, B. (1998.). *Pristup utvrđivanju psihosocijalne klime u vojnim postrojbama*. [Sažetak]. 6. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Dubrovnik - sažeci priopćenja (str. 64). Hrvatsko psihološko društvo.
- Jernei, Ž. (Ur.) (1993.). *Prva godišnja konferencija hrvatskih psihologa – sažeci priopćenja*. XI. Psihologij-

- ski skup "Dani Ramira Bujasa"; Znanstveno-stručni skup "Psiholozi u Domovinskom ratu". Hrvatsko psihološko društvo.*
- Jukić, V. (2000.). Mjesto i značenje hrvatske psihijatrije u Domovinskom ratu. U *Prvi hrvatski kongres vojne medicine – zbornik radova*. MORH.
- Knezović, Z., Gogić, B., Kocijan-Hercigonja, D. (Ur.) (2001.). *Hrvatski psihosocijalni program*. Ministarstvo hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata.
- Knezović, Z. (1991., studeni). Pobijedimo ih do-brom. *Hrvatski vojnik*, br.1., str. 46.
- Kolesarić, V., Pavlina, Ž., Filjak, T., Milavić, B. (2000.). *Military Psychology Wartime and Post-war-time Publications in Croatia*. Catalogue for exhibition on 36th International Applied Military Psychology Symposium. Department of Military Psychology of the Public Affairs and Information Division of the Ministry of Defence of the Republic of Croatia.
- Kolesarić, V. (ur.) (2019.). *Prilozi povijesti psihologije u Hrvatskoj*. FF Press.
- Komar, M. (1993.). *Program psihološke pomoći u Centru za profesionalnu rehabilitaciju vojnika*. [Sažetak]. Prva godišnja konferencija hrvatskih psihologa – sažeci priopćenja (str. 74). Hrvatsko psihološko društvo.
- Komar, Z. (1997.a). *Psihologijska selekcija djelatnih vojnih osoba*. [Predavanje]. Seminar hrvatskih vojnih psihologa "Psihologijska selekcija i klasifikacija u Hrvatskoj vojsci". Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Odjel za vojnu psihologiju.
- Komar, Z. (1997.b). *Military Psychology in Croatian Army - Development and Principal Tasks*. 33rd International Applied Military Psychology Symposium. Vienna, Austria.
- Komar, Z., Filjak, T., Koren, B. (1996.). *Severity of PTSP in the demobilized, drafted and professional Croatian soldiers population*. [Abstract]. XXXInd International Congress on Military Medicine, Abstract Book. Peking
- Koren B., Štefan S. (1998.). *Psychological Support and Ventilation Program for Croatian Army-Bomb Disposal Teams*. [Poster]. XXXIInd International Congress on Military Medicine. 19-24 April, Vienna/Beč, Austrija.
- Koren, B. (1995). *Debriefing proces*. Odjel za vojnu psihologiju Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- Koren, B., Kiseli – Grgić, R. (2003.). *Savjeti za obitelji sudionika međunarodnih vojnih operacija*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske – UljR – PS – OPP – Odsjek vojne psihologije.
- Treće izdanje: Koren, B., Kiseli – Grgić, R./ 3. izdanje pripremile Jakšić, B., Filjak, S. (2009.). *Savjeti za obitelji sudionika međunarodnih vojnih operacija*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske – UljR – PS – OPP – Odsjek za vojnu psihologiju.
- Četvrto izdanje: Koren, B., Kiseli – Grgić, R./ 4. izdanje pripremila Šintiћ Verem, I. (2020.). *Savjeti za obitelji sudionika međunarodnih vojnih operacija*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske – Glavni stožer OS RH.
- Koren, B., Trutanić, V. (1999.). *Program psihološke pripreme i potpore za pilote*. Ministarstvo obrane - Odjel za vojnu psihologiju.
- Koren, B., Zelić, A. (2000.). Postupci psihičkog rasterećenja tijekom bojnih djelovanja i neposredno nakon njih. U Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.): *Vojna psihologija - priručnik za hrvatske časnike, knjiga prva*. MORH.
- Kostanišak, P. (2015., 2. listopada) Prvi tečaj informacijskih operacija u organizaciji Operativne uprave GS OSRH. *Hrvatski vojnik*. <https://hrvatski-vojn timer.hr/prvi-tecaj-informacijskih-operacija-u-organizaciji-operativne-uprave-gs-osrh/>; učitano 17.7.2023.
- Krizmanić, M. (1992., 11. rujna). Hrvatski sindrom - između psihologije i senzacionalizma. *Hrvatski vojnik* br. 20, str. 20.-21.
- Kulenović, A. (1999.). Odsjek i psihologijska praksa: današnje stanje. U: Ajduković, D. (Ur.): *Psihologija – znanost za čovjeka 21. stoljeća - 1929. – 1999. 70 godina Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*.
- Lopižić, J. (1994.). *Dekontaminacija kao pokušaj tretmana posljedica bojnog stresa*. [Sažetak]. Druga godišnja konferencija hrvatskih psihologa – sažeci priopćenja (str. 40). Hrvatsko psihološko društvo.
- Lovašen, Z. (2019., 25. veljače) Proveden tečaj Psihološke krizne intervencije. *Hrvatski vojnik*. <https://hrvatski-vojn timer.hr/proveden-tecaj-psiholoske-krizne-intervencije/>; učitano 17.7.2023.
- Majer, Z., Filjak, T., Bočkaj, N., Grgić, V., Boban, S., Karin, J. (2009.). *MINUSTAH 2004.-2009. Pet godina sudjelovanja hrvatskih vojnih psihologa u UN-ovoj misiji na Haitiju*. [Poster]. 17. godišnja

- konferencija hrvatskih psihologa, Split - sažeci priopćenja. Hrvatsko psihološko društvo.
- Marx, B. P., Hall-Clark, B., Friedman, M. J., Holtzheimer, P., & Schnurr, P. P. (2024). The PTSD Criterion A debate: A brief history, current status, and recommendations for moving forward. *Journal of Traumatic Stress*, 37, 5–15. <https://doi.org/10.1002/jts.23007>
- Mesić, D., Zebec, K. (2001.). *Validacija psihologijskog postupka u selekciji kandidata za «Komando» tečaj*. [Sažetak]. 9. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Pula – sažeci priopćenja (str. 39). Hrvatsko psihološko društvo.
- Mesić, D., Štintić Verem, I., Filjak, T., Cippico, I., Matešić, K. ml. (2010.). *Uspostava vojne psihologijske računalne testiraonice*. [Poster]. 18. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Opatija – sažeci priopćenja (str. 31). Hrvatsko psihološko društvo.
- Mesić, D., Mandarić, M. (2015.). *Individualna psihika spremnost vojnika*. Ministarstvo obrane – Glavni stožer OS RH.
- Milavić, B., Jeličić, Z. (1999.). *Examining Psychosocial Climate in Senior Command Levels*. 35th International Applied Military Psychology Symposium. Firenze, Italy.
- MORH (1992.-prvo izdanje). *Za Hrvatsku*. Ministarstvo obrane – Uprava za IPD.
- MORH (1993., veljača). *Informativno-psihološka djelatnost u Hrvatskoj vojsci – Naputak*, Uprava za informativno psihološku djelatnost Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- MORH (1995.). *Program psihološke prevencije izvanrednih događaja u Hrvatskoj vojsci*. Odjel za vojnu psihologiju Političke uprave Ministarstva obrane.
- MORH (1999.a). *Program psihološke prevencije ovisnosti*. Ministarstvo Obrane Republike Hrvatske – Sektor za odnose s javnošću i informiranje - Uprava za odnose s javnošću i informiranje – Odjel za vojnu psihologiju.
- MORH (1999.b). *Izabrana poglavlja vojne psihologije za hrvatske pripadnike UNOMSIL*. Odjel za vojnu psihologiju Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- MORH (2001.). *Proceedings of 36th International Applied Military Psychology Symposium – Changing Mission for the 21st Century*. Split, 11-15 September 2000. Ministry of Defense of the Republic of Croatia.
- MORH (2003.a). *Priručnik za bateriju testova za psihološka ispitivanja vojnih obveznika*. Priredili: Psihološka struka MORH i Služba za vojnu obvezu MORH. Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- MORH (2003.b). *Psihičke posebnosti međunarodnih vojnih operacija – što svaki vojnik treba znati*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske – UljR – PS – OPP – Odsjek vojne psihologije.
- MORH (2003.c). *Psihologija međunarodnih vojnih operacija – priručnik za zapovjednike*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske – UljR – PS – OPP – Odsjek vojne psihologije.
- MORH (2013.). *Proceedings of 54th International Military Testing Association Conference – Organizational Climate, Personality Interactions and Organizational Behavior in Military Environment*. Dubrovnik, 5-9 November 2012. Ministry of Defense of the Republic of Croatia.
- MORH-GI (2005.). *Godišnje izvješće o spremnosti obrambenog sustava, provođenju kadrovske politike i ukupnom stanju u oružanim snagama Republike Hrvatske (za 2005.)*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, prosinac 2005.
- MORH-GI (2006.). *Godišnje izvješće o spremnosti obrambenog sustava, provođenju kadrovske politike i ukupnom stanju u oružanim snagama Republike Hrvatske s izvješćem o stanju obrambenih priprema u RH (za 2006.)*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, ožujak 2007.
- MORH-GI (2014.). *Godišnje izvješće o obrani za 2014*. Vlada Republike Hrvatske, travanj 2015.
- MORH-GI (2019.). *Godišnje izvješće o obrani za 2019*. Vlada Republike Hrvatske, rujan 2020.
- Munivrana, M. (ur.) (1994.). *Socijalna reintegracija hrvatskih vojnika i njihovih obitelji*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske i Institut za primijenjena društvena istraživanja.
- MViEP (n.d.). *Hrvatska i NATO, 1.2 Put Hrvatske prema članstvu u NATO-u*. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. <https://mvep.gov.hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/multilateralne-organizacije-i-inicijative/nato/hrvatska-i-nato-245031/245031>; učitano 12.7.2023.
- MZRH i MORH (1992.). *Metodologijske upute za grupno i individualno psihološko ispitivanje vojnih obveznika*. Ministarstvo zdravstva Republike Hrvatske i Ministarstvo obrane Republike Hrvatske.

- NATO RTO (2008.). *Stress and Psychological Support in Modern Military Operations. Final Report of Task Group HFM – 081*, RTO Technical Report. NATO Research and Technology Organization.
- Odluka (2007.). *Odluka o nepozivanju novaka na obvezu služenja vojnog roka* (NN 105/2007).
- OS RH (2020., 9. travnja). *Sudjelovanje OS RH u operacijama potpore miru - Kronologija sudjelovanja Oružanih snaga RH u operacijama potpore miru*. Oružanih snaga Republika Hrvatska. https://www.osrh.hr/#rubData/HTML/HR/MVS/MISI-JE/20200409_Sudjelovanje_OS_RH_u_operacijama_potpore_miru/Sudjelovanje_OS_RH_u_operacijama_potpore_miru_HR.htm; učitano 17.7.2023.
- Parlov, L. (2015.a, 9. listopada). *Bildanje znanja, samopouzdanja i tehnika koje spašavaju život. Hrvatski vojnici*, 484, 10-14. <https://hrvatski-vojnici.hr/bildanje-znanja-samopouzdanja-i-tehnika-koje-spasavaju-zivot/>; učitano 17.7.2023.
- Parlov, L. (2015.b, 20. studeni). *Uskok 2015. Hrvatski vojnici*, 487, 8-13. <https://hrvatski-vojnici.hr/uskok-2015/>; učitano 17.7.2023.
- Pavlina, Ž. (2008., 8. veljače). *Troknjižje Vojna psihologija najopsežniji priručnik takve vrste u svijetu. Hrvatski vojnici*, broj 174. str.14. <https://hrvatski-vojnici.hr/prelistaj-online/casopis/16326/>
- Pavlina, Ž., Filjak, T., Štefan, S., Tišlarić, G., Trlek, M., Trut, V., Zelić, A. (2002.). *Specijalistička izobrazba vojnih psihologa u hrvatskoj vojsci*. [Sažetak]. 10. godišnja konferencija hrvatskih psihologa. Plitvička Jezera - sažeci priopćenja (str. 33-35). Hrvatsko psihološko društvo.
- Pavlina, Ž., Komar, Z. (2000.). *Uvod u vojnu psihologiju*. U Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.): *Vojna psihologija - priručnik za hrvatske časnike, knjiga prva*, Zagreb: MORH.
- Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.) (2000. 2005.). *Vojna psihologija - priručnik za hrvatske časnike, knjiga prva*, Zagreb: MORH.
- Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.) (2003.). *Vojna psihologija - priručnik za hrvatske časnike, knjiga druga*, Zagreb: MORH.
- Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.) (2005.). *Vojna psihologija - priručnik za hrvatske časnike, knjiga treća*, Zagreb: MORH.
- Pavlina, Ž., Komar, Z. (ur.) (2007.): *Katonapszichologia – hrvat tudományos tapasztalatok. Elso kotet / Masodik kotet / Harmadik kotet*. Budapest: Zrinyi Kiado.
- Pravilnik (2008.). *Pravilnik o dragovoljnom služenju vojnog roka* (NN 70/2008)
- Prenda, S., Filjak, S., Rački, S. (2018.). *Organizacija za znanost i tehnologiju NATO-a (NATO Science and Technology Organization) - Prikaz djelovanja i mogućnost suradnje*. [Sažetak]. 26. godišnja konferencija hrvatskih psihologa - knjiga sažetaka (str. 149). Hrvatsko psihološko društvo.
- Sabioncello, A., Dekaris, D., Rabatić, S., Komar, Z., Štefan, S. (1998.). *Imunne Reactivity in Soldiers with PTSD*. 3. Međunarodna konferencija o psihosocijalnim posljedicama rata, Dubrovnik.
- Salamunić, Ž. (1997.). *Selekcija pomorskog osoblja*. [Predavanje]. Seminar hrvatskih vojnih psihologa "Psihologijska selekcija i klasifikacija u Hrvatskoj vojsci". Ministarstva obrane Republike Hrvatske, Odjel za vojnu psihologiju.
- Središnjica za upravljanje osobljem (n.d.) <https://www.morh.hr/sredisnjica-upravljanje-osobljem/>; učitano 17.7.2023.
- STANAG 2565 (2016.). Preveli: Filjak, S., Trlek, M. *Psihološki vodič za zapovjednike tijekom operacijskog ciklusa – STANAG 2565*. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske – Oružane snage Republike Hrvatske.
- STANAG 2565 (2019.): *A Psychological Guide for Leaders Across the Deployment Cycle*. Edition 2: 31.10.2019. Edition 1: 3.5.2011. NATO Standardization Office.
- Šintić Verem, I., Petrić, A., Radica, S. (2023.). *30 vojnopsihologijskih simpozija*. [Sažetak]. 30. Godišnja konferencija hrvatskih psihologa – sažetci priopćenja (str. 100-101). Hrvatsko psihološko društvo.
- Šintić Verem, I. (2023.). *Pregled odgovora studija psihologije u Hrvatskoj o izvedbi nastave iz područja vojne psihologije*. HPD – Sekcija za vojnu psihologiju (interno).
- Tišlarić, G. (1993.). *Test 1.0 – Priručnik*. Zagreb: Odjel za vojnu psihologiju Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- Tišlarić, G. (1997.). *Priručnik za PBS program - uporaba računalnog programa za obradu odgovora na upitniku PBS*. Ministarstva obrane Republike

- Hrvatske - Politička uprava - Odjel za vojnu psihologiju.
- Tišlarić, G. (1998.a). *Priručnik za POS program - uporaba računalnog programa za obradu odgovora na upitniku POS*. Ministarstva obrane Republike Hrvatske - Politička uprava - Odjel za vojnu psihologiju.
- Tišlarić, G. (1998.b). *Priručnik za IVP program - uporaba računalnog programa za vojnopsihologijsko izvođenje*. Ministarstva obrane Republike Hrvatske - Politička uprava - Odjel za vojnu psihologiju.
- Tišlarić, G. (2002.). *Periodički pregledi - iskustva i smjernice*. Godišnji seminar vojnih psihologa- Sažetci izlaganja. Ministarstvo Obrane Republike Hrvatske - Uprava za odnose s javnošću i informiranje - Odjel za vojnu psihologiju.
- Trlek, M. (1997.). *The Tasks and the Role of Psychologists Assigned to Croatian Army Professional Brigade*. 33rd International Applied Military Psychology Symposium. Wiena, Austria.
- Tuđman, F. (1996.). *Pet godina hrvatske pobjede – izvješće predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana o stanju hrvatske države i nacije u 1995. godini na zajedničkoj sjednici oba doma hrvatskog sabora 15. siječnja 1996*. Politička uprava - Ministarstvo obrane.
- Uredba (2001.). *Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva obrane* (NN 70/2001), članci 340., 341. i 342.
- Uredba (2002.). *Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva obrane* (NN 115/2002), članak 86.
- Uredba (2003.). *Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva obrane* (NN 182/2003)
- Uredba (2012.). *Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva obrane* (NN 26/2012), članak 87.
- Uredba (2014.). *Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva obrane* (NN 94/2014), čl. 42.
- Uredba (2020.). *Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva obrane* (NN 97/2020), članak 99.
- Vračić, I. (2015.). *Mjere i postupci psihološke prve pomoći u borbenim i drugim kriznim situacijama u vojnom okruženju*. Ministarstvo obrane.
- Vračić, I. (2019.). *Vojna klinička psihologija*. U Kolesarić, V. (ur.) (2019.). *Prilozi povijesti psihologije u Hrvatskoj*. (str. 375. – 377.). Zagreb: FF Press
- Zakon (1991.). *Zakon o obrani* (NN 49/1991)
- Zakon (1996.). *Zakona o izmjenama i dopunama zakona o obrani, članak 18*. (NN 57/1996)
- Zakon (2001.). *Zakon o izmjeni zakona o obrani, članak 1*. (NN 16/2001)
- Zelić, A. i Koren, B. (1995.). *Tehnike opuštanja i disanja*. Odjel za vojnu psihologiju Ministarstva obrane Republike Hrvatske.
- Zelić, A. i Šimić, Z. (2001.). *Prikaz psihologijskog "internet savjetovišta" za pripadnike oružanih snaga Republike Hrvatske i hrvatske branitelje*. [Sažetak]. 9. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Pula - sažeci priopćenja (str. 40). Hrvatsko psihološko društvo.
- *** (1995.). *Stenografske beleške sa 41. proširene sednice Vrhovnog saveta odbrane Savezne Republike Jugoslavije, održane 14.8.1995*. https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/VSO%20-%2041._Sednica_VSO_14.8.1995.pdf učitano 30.10.2022.

Contributions to The History of Croatian Military Psychology 1991 – 2023

Abstract: Croatian military psychology was founded in November 1991 with the establishment of the Department for Military Psychology within the Directorate for Information and Psychological Activities of the Ministry of Defence of the Republic of Croatia, and after that a military psychologist was assigned to each brigade, larger unit and command, and then also to military institutions. This was preceded by the work of psychologists in the Ministry of Interior and the establishment of the Crisis Staff of the Croatian Psychological Society in August 1991, which directed the activities of Croatian psychologists in all areas of defence. The main activities since the foundation are:

- System for assessment of Psychological combat readiness.
- Psychological selection for professional military personnel, for military training and for certain duties, as well as selection of conscripts until 2007, then from 2008 selection for voluntary military training commenced.
- Psychological support and prevention.
- Military psychological training in units and in Croatian military schools.

Among numerous activities introduced after the Homeland War, support and participation in international operations, since 1999, stand out. The implementation of each activity was accompanied by numerous instructions, regulations and manuals. The publication of 14 manuals during 1991/92 and the three-volume Military Psychology Handbook in 2000, 2003 and 2005, translated into Hungarian and presented with the Zoran Bujas Psychological Award in 2007, should be especially mentioned. Outside of the military, wider professional coordination takes place through sections within the Croatian Psychological Chamber and the Croatian Psychological Society. A course on "Military Psychology" are offered for psychology students by three Universities, in Zagreb since 1992/93. Since the 1st annual Croatian Psychological Society conference in 1993 till 2023, 371 papers from 154 authors were presented at military psychology symposia, along with numerous papers at other national and international conferences and meetings. Since 1996, military psychology has had the legal status of a separate branch within the armed forces. It has been a member of the International Military Testing Association since 2004 and has received the Ramiro Bujas Award in 2001. Overall, since 1991, military psychology has grown with the Croatian Armed Forces as a robust branch with clear tasks, supporting the war effort and keeping abreast of post-war military changes. Military psychology in the Croatian Armed Forces has been firmly tied to Croatian national and international psychology, starting from the first day, from the principle of the foundation of applied military psychology to the scientific-based approach, which is the basis for further successfulness.

Keywords: Military psychology, Crisis Staff of the Croatian Psychological Society, Homeland War, Croatian Armed Forces

Korespondencija: Tomislav Filjak
e-pošta: tomislav_filjak@yahoo.com

Primljeno: 16.01.2024.
Prihvaćeno: 29.06.2024.
Online: 12.05.2025.

